

En Pontoppidan-ledsager

– til både begyndere og øvede

Anmeldelse af Steen Beck, *Pontoppidans store romaner*,
151 sider, U Press 2022

CHRISTIAN DE THURAH

Henrik Pontoppidan har været fast inventar i folkeskolens og gymnasiernes danskundervisning i generationer, men i de senere år er det, som om den almindelige interesse for hans forfatterskab har været stigende. Af mere markante eksempler på denne interesse kan nævnes Bille Augusts filmatisering af *Lykke-Per* (2018), Flemming Behrendts monumentale Pontoppidan-monografi *Livsrusen* (2019) og oprettelsen af Pontoppidan Centret under Syddansk Universitet (2020).

Med den stigende interesse følger et behov for lettilgængelige og fagligt velfunderede indføringer i forfatterskabet. En sådan udsendte F.J. Billeskov Jansen i 1977, den hed *Henrik Pontoppidan – ledetråd for læsere*.¹ Det er en lille, men meget informativ sag på godt 100 sider, der trods sin korthed kommer ret godt rundt om det store og komplicerede forfatterskab. Den er nu ikke længere i handelen som bog, men kan stadig fås som e-bog – og kan naturligvis læses på Pontoppidan Selskabets netsted. Siden har der ikke rigtig været noget af den slags – før her i 2022, hvor lektor i uddannelsesvidenskab ved SDU og medlem af Pontoppidan Centrets task force Steen Beck byder ind med bogen *Pontoppidans store romaner*, der er ment som en introduktion og ledsager til læsere af Pontoppidans tre store romaner *Det forjættede land* (1892-98), *Lykke-Per* (1898-1904/05) og *De dødes rige* (1912-1916), men som også undervejs kommer ind på det øvrige forfatterskab.

Steen Beck indleder bogen med at fortælle, at han har været fascineret af Henrik Pontoppidans forfatterskab, siden han som 19-årig læste *Lykke-Per*, og at det, der fascinerer ham, er Pontoppidans “uforlignelige evne til at sammenkæde samfundsmæssige og mentale forandringer” (s. 7). Dernæst sættes Pontoppidan ind i en større dansk og europæisk kontekst, nemlig litteraturen om de europæiske samfunds transformering fra tradition til modernitet i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede. Der redegøres yderligere for den udvikling, Pontoppidans forfatterskab gennemløber fra Balzacs samfundskritiske realisme

1. https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secboeger/billeskov/kap_0.html

over Dostojevskijs psykologi og eksistentialisme til Rilkes *fin-de-siècle*-stemning og symbolisme. Det er med andre ord de helt store navne i verdenslitteraturen, Pontoppidan her – helt fortjent – kommer i selskab med.

Derudover tager Steen Beck i indledningen livtag med spørgsmålet om, hvor Pontoppidan egentlig selv stod. Snarere end til Vilhelm Andersens *tvesyn*, der angiveligt giver associationer til ambivalens og vankelmodighed (s. 12), hælder Steen Beck til Mikhail Bahktins begreb *polyfoni*, der betyder, at teksten taler med flere stemmer, emnet ses fra flere vinkler, og den endelige dom er op til læseren. Det giver da også rigtig god mening at betragte Pontoppidans værk under denne synsvinkel.

Det, at Pontoppidan spænder så vidt i sit forfatterskab og har så mange facetter, er også grunden til, at Steen Beck har valgt at illustrere bogen med værker af L.A. Ring – tolv i alt – der med perspektiverende undertekster er sat ind, hvor de passer ind i forfatterskabet. Begrundelsen er, at de to kunstnere, der kendte hinanden, ifølge Steen Beck havde meget til fælles:

De er begge realister med fokus på sociale typer på landet og også sociale forskelle, og begge er de optaget af naturen, ikke bare som en objektiv realitet, men også som et univers, der stemmer sindet på en særlig måde. (s. 15)

De arbejdede også begge "(...) i skæringspunktet mellem en realisme med sans for sociale problemstillinger og en psykologisk virkelighed med retning mod individets indre liv." (ibid.)

Ifølge Steen Beck havde de også begge radikale politiske holdninger, men her bør man nok føje til, at deres radikalitet ikke var af samme natur. Ring var overbevist socialist, det var Pontoppidan ikke.

Ideen med at bruge Ring som Pontoppidan-“illustrator” er oplagt, og med de perspektiverende undertekster fungerer billederne godt i sammenhængen.

I første kapitel, “Pontoppidan i tiden – tiden i Pontoppidan”, slås det indledningsvis fast, at et gennemgående træk ved de store romaner er “personlighedstemaet i tæt forbindelse med periodens sociale og kulturelle forandringer” (s. 17). Derefter får vi en kort Pontoppidan-biografi set i sammenhæng med den politiske og kulturelle udvikling i Danmark i anden halvdel af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede, og der illustreres med korte analyser af flere af Pontoppidans mindre værker. Blandt andet fremhæves det *forførelsesmotiv*, man finder i *Sandinge Menighed* (1883). Steen Beck kommer desuden i dette kapitel ind på det ret omdiskuterede omslag, der på et tidspunkt sker i Pontoppidans forfatterskab fra at være klart socialrealistisk til at antage en mere eksistentiel karakter, og her indsniger der sig desværre nogle unøjagtigheder i fremstillingen. Pontoppidan mødte ganske rigtigt sin anden hustru, Antoinette Koefoed, på en ferie i 1887; det var dog ikke i Skagen, det skete, men i Blokhuse (s. 30). Det er også rigtigt, at Pontoppidan efter nogle år at have boet på landet efterhånden orienterede sig mere mod byen og i 1888 flyttede til København (Frederiksberg) (ss.29-30). Men det var ikke i denne sammenhæng, han skiftede sit journalistmærke Rusticus (Manden fra landet) ud med Urbanus (Manden fra byen) – det havde han gjort længe før, nemlig i slutningen af 1884, mens han

stadig boede i Østby – altså på landet. Og det var ikke i Politiken, som han skrev lidt til i perioden 1887-89, at han genoptog mærket Urbanus, men i Københavns Børs-Tidende, som han var ansat ved i 1889-91. At hævde, at det er romanen *Det forjættede land*, der markerer overgangen i forfatterskabet (s. 29), er således ikke holdbart. Skiftet lå efter alt at dømme længe før, nemlig i 1884.

Alt dette kan måske forekomme at være noget nørdet pedanteri, men det er ikke uden betydning for opfattelsen af Pontoppidans værker fra 1880'ernes anden halvdel og for bedømmelsen af, hvor "brandesiansk" han egentlig var op gennem dette årti.

Efter den lidt slingrende redegørelse for Pontoppidans position i 1880'erne følger en udmærket gennemgang af forfatterskabets udvikling herefter. Hvordan Pontoppidan gennem 1890'erne blev optaget ikke blot af Nietzsche og Kierkegaard, men også af symbolisme og middelalderlige tænkere som Mester Eckhart og Thomas à Kempis, men at han hele tiden holdt fast i, at mennesket også skulle forstås i en samfundsmæssig og historisk sammenhæng. Det er i denne sammenhæng positivt, at Steen Beck her også har blik for Johannes Jørgensens betydning for Pontoppidan (s. 34). De to havde langt mere til fælles og langt større indflydelse på hinanden, end man generelt har været opmærksom på.

Et tema, der fremhæves, er mandens forhold til kærlighed og ægteskab. Mændene hos Pontoppidan har ofte store ambitioner, men mangler til gengæld evner som ægtemænd og fædre. De er følelsesmæssigt forkrøblede og har selv en forkrøblende virkning på kone og børn. Mest radikalt undersøges dette problem i små romaner som *Det ideale Hjem* (1900) og *Borgmester Hoeck og Hustru* (1905).

Endelig kommer Steen Beck i dette første kapitels slutning ind på den kulturpessimisme og skuffelse over udviklingen, den lede ved tidens overfladiskhed, der præger Pontoppidans senere værker, som *De dødes rige* (1912-16) og *Mands Himmerig* (1927).

Således biografisk, historisk og tematisk rustet er læseren nu klar til at følge Steen Beck på hans vej gennem de tre store romaner.

Før kapitel 2, der handler om *Det forjættede land*, har Steen Beck indsat L.A. Rings "Høstscene. Frederiksværk" fra 1901, hvor man ser et par – sikkert mand og kone – der høster korn. Billedet er velvalgt, da det kan siges at anslå flere af de temaer, vi finder i romanen.

Kapitlet indledes med et resume af handlingen i *Det forjættede Land* (1891-95), der oprindeligt var planlagt i to dele, men endte med at få en tredje føjet til. Derefter ses nærmere på hovedpersonen, præsten Emanuel Hansted, der uden at have megen føling med virkeligheden drømmer store drømme om et virke i fællesskab med landalmuen. Emanuel mangler dog både selvindsigt og indsigt i de sociale, politiske og psykologiske kræfter, der i virkeligheden styrer tingene.

Emanuel anskues derefter i forhold til hver enkelt af de personer, han spiller sammen med og – især – op mod. Den vigtigste af disse er naturligvis husmandsdatteren Hansine, som han gifter sig med. Første del af romanen slutter med ordene "Nu kørte han med sin bondebrud ind i bjerget" (s. 57). Dette tolker Steen Beck sådan, at det er Hansine, der "bjergtages", ikke af en dæmon som i eventyrene,

men af en religiøs fantast. Hun giver slip på sin identitet og genvinder den først flere år efter, da de skilles. Men det er jo i lige så høj grad Emanuel, der bliver bjergtaget, ikke af en elverpige, men af en husmandsdatter (som vel for ham er næsten lige så eksotisk), og som i folkeviserne og eventyrene ender det i sindssyge og død. Når det går så galt, er det, fordi Emanuel fra starten er en splittet person, som Steen Beck ser som personifikationen af en tendens i tiden: "Borgerskabets forsøg på at blande sig i almuens liv og mulige frigørelse kan kun ende galt, da de ikke forstår den verden, de indlader sig med" (p. 69).

Derefter ses Emanuel i forhold til en række af romanens andre personer, der hver for sig belyser sider af Emanuel og repræsenterer tendenser i tiden. Det virker som en hensigtsmæssig måde at gøre det på, da det kan hjælpe læseren til at overskue romanen samtidig med, at det henleder opmærksomheden på væsentlige detaljer.

Med reference til Pontoppidans lille selvbiografi *Undervejs til mig selv* (1943), som i øvrigt er den eneste af forfatterens selvbiografiske bøger, der benyttes, peger Steen Beck også på de erfaringer, Pontoppidan selv gjorde i sine yngre år, hvor han giftede sig med en bondepige og slog sig ned på landet, som en vigtig inspirationskilde til romanen: "Set i lyset af disse ungdomsdrømme hos den vordende forfatter kan *Det forjættede land* i visse henseender forstås som en kritisk analyse af hans egne mentale investeringer i den danske bondekultur" (s. 61).

Heldigvis tillægger Steen Beck ikke disse selvbiografiske træk større vægt, end de kan bære. Det kan man ellers let komme til, især i den anden af de tre store romaner, *Lykke-Per*.

Steen Beck tager på ss.80-81 diskussionen om, hvorvidt *Lykke-Per* (1898-1904) er en maskeret selvbiografi eller ej, op og ender med at slutte sig til Flemming Behrendts vurdering i *Livsrusen*, nemlig at forfatterens egne erfaringer "mere inddrages som sætstykker og inventar i en vellignende dekoration end som et egentligt forlæg" (Beck, s. 81). Derefter følger en grundig gennemgang af Pers visioner som et opgør med hans religiøse og kulturelle baggrund og en nietzscheansk inspireret dyrkelse af overmennesket. Per er dog, lige som Emanuel i *Det forjættede land*, uden selvindsigt og uden forståelse for de kræfter, der i virkeligheden styrer udviklingen (s. 87), og han kommer til kort, når det handler om kærligheden, som han har et forkrøblet forhold til. I det hele taget er Steen Becks holdning til personen Per ret kritisk, ikke blot, når han stilles op mod bogens kvindelige hovedperson, Jakobe, der med Lilian Munk Rösings ord beskrives som "den eneste person i *Lykke-Per*, som har forfatterens uforbeholdne sympati" (Beck, s. 90), men også f.eks. i forholdet til Inger og børnene, som Per forlader, angiveligt for deres egen skyld: "Men det ligner unægtelig også historien om en kryster, der ikke formår at forholde sig til tilværelsens udfordringer og flygter fra ansvaret" (s. 100).

Romanpersonen Per Sidenius er svær at sætte i bås, og mange læsere af *Lykke-Per* har oplevet, at deres vurdering af Per har ændret sig, efterhånden som de selv er blevet ældre. Også romanens slutning er omdiskuteret: Finder Per den lykke, titlen nævner, eller er det ironi, og er Per i virkeligheden en tragisk figur? Steen Beck synes at hælde mod en positiv fortolkning (s. 106), men mener, at Pers subjektive

og individuelle tydning af tilværelsen ikke står alene ved romanens slutning. Pontoppidan hiver nemlig det samfundsmæssige og kulturelle frem igen, idet Per testamenterer sine penge til det skoleprojekt, Jakobe har kastet sig over efter bruddet med ham, og som repræsenterer en ganske anden måde at forholde sig til tilværelsen på (s. 108).

Som i det foregående kapitel om *Det forjættede land* indleder Steen Beck kapitlet om *Lykke-Per* med et maleri af Ring, der skal anslå væsentlige temaer i romanen: "Elletrunter. Susåen ved Næstved" fra 1893. Det er et af Rings mest markante billeder, der, selv om det er helt igennem realistisk, ved sin blotte beskæring skaber en mystisk stemning. Der er ingen horisontlinje, himlen er væk, og alt søger ligesom nedad i dybet. Billedet er igen velvalgt, da det sammenfatter Pers endelige position, der afviser den fædrene tro og i stedet søger ned i sindet og i naturen.

Den sidste af de tre store romaner, *De dødes rige*, adskiller sig fra de to første ved at have en anderledes struktur. Som Steen Beck skriver:

Det er en kollektivroman, hvor en række personer, hvis tilværelse er knyttet til forskellige aspekter af tiden, bevæger sig ind og ud af hinandens liv. (s. 112)

De dødes rige er dermed ikke så overskuelig som de to tidligere store romaner, så da man ikke kan følge en hovedperson gennem en nogenlunde enstregen handling, vælger Steen Beck at inddele romanen i en række "temakredse", der hver har deres hovedpersoner.

De tre temakredse er 1. Politik og ideologi, 2. Den menneskelige psyke og livsevne, 3. Kristendom og præster. Da der ikke er noget overordnet plot, udfolder de tre temakredse sig relativt uafhængigt af hinanden men bindes alligevel sammen ved relationer mellem personerne på kryds og tværs og, kunne man sige, af romanens overordnede undergangsstemning.

Det er fristende at se Torben Dihmer som romanens hovedperson, men skal man endelig tale om en hovedperson i *De Dødes Rige*, må det ifølge Steen Beck blive Jytte Abildgaard, der optræder i flere scener end nogen anden person i bogen og har relationer til næsten alle bogens andre personer (s. 131). Jyttes skæbne sættes i forbindelse med tidens individualisering og deraf følgende selviagttagelsesformer. Jytte fortaber sig i sit eget sjæleliv, og selv om hun er en skarp og klog person, gør det hende uegnet til at leve. Ifølge Steen Beck får Pontoppidan gennem skildringen af Jytte øje på noget, som Freud senere – som følge af verdenskrigen – nåede frem til i *Hinsides lystprincipper* (1920), nemlig at den menneskelige psyke har en anden drift ved siden af livsdriften (Eros), en døds- og destruktionsdrift, som han kaldte Thanatos (s. 137). Det er angiveligt denne anden drift, som skræmmer Jytte, og som hun ikke kan acceptere hos sig selv. Her kan man dog stilfærdigt indvende, at denne erkendelse af dobbeltheden muligvis var ny for Freud omkring 1. Verdenskrig, men den var ikke ny for Pontoppidan. Det kan man overbevise sig om ved at læse den lille roman *Vildt* (tr. i *Natur*, 1890).

Torben Dihmer spiller dog en vigtig rolle i romanen som en af de få personer, der reagerer mod den moderne tids åndløshed og som den eneste, der gør et forsøg

på at opstille en alternativ utopi til slut. Denne består i et landligt kollektiv bygget op omkring lægen Poul Gaardbo og hans kone Meta og nogle få andre, der er parate til at tage tilværelsen, som den er på godt og ondt, og ikke jager efter falske værdier og medicinske fix som deres samtid. De skal være grundstammen i en ny slægt, en ny kultur. Men før denne utopi kan realiseres, må der en undergang til, en "verdensbrand", og denne "brand" er verdenskrigen.

Denne utopi om en rousseausk "Noas ark" er blevet diskuteret intenst. Mener Pontoppidan den alvorligt, eller er han ironisk? Steen Beck gør udmærket rede for denne diskussion i kapitlet "Noas ark" og ender med at hælde til, at Pontoppidan faktisk mener den alvorligt, ikke mindst på baggrund af hans egne udtalelser om bogen. Steen Beck karakteriserer Pontoppidans holdning sådan: "Det lyder rigtignok som *hard core* konservativ kulturkritik – og det er det også!" (s. 112). Man kunne tilføje, at forestillingen om den store katastrofe, der skal til for at lutre verden, spøger fælt i det, Pontoppidan skrev efter *De dødes rige*, især i romanen *Mands Himmerig* (1927) og den meget kontroversielle artikel "Et Nytaarsønske" fra 1929, så det tyder på, at Pontoppidan i det mindste mente den del alvorligt.

Slutningen i *De dødes rige* er dog ifølge Steen Beck ligesom slutningen i *Lykke-Per* tilstrækkelig åben til, at der er plads til forskellige tolkninger (s. 144).

I slutkapitlet "Pontoppidan i nutiden" opsummerer Steen Beck de tre store romaner og argumenterer for, at Pontoppidan også er aktuel for nutidens læsere. Ikke mindst fremhæves *Lykke-Per*, som Steen Beck ifølge indledningen blev så fascineret af som 19-årig, og som han betragter som den bedste danske roman i det 20. århundrede. Dens tidløse budskab er angiveligt, at vi ikke kan frigøre os fra vores fortid, men vi kan lære at forstå det, der formede os, og dermed "nå frem til større selvindsigt i vores måde at arve os selv på" (s. 147). Der kan absolut argumenteres for Steen Becks synspunkt, selv om mange nok vil være uenige, hvad angår rangfølgen af danske romaner i det 20. århundrede.

Alt i alt er Steen Becks *Pontoppidans store romaner* et rigtig godt bud på en ledsager til den, der giver sig i kast med de tre store romaner – og Pontoppidans forfatterskab i det hele taget – hvad enten det drejer sig om lykkelige begyndere, der endnu har dette forfatterskab til gode, eller mere øvede, der skal have udfordret og nuanceret deres tidligere læsning. De fleste vil kunne finde noget her, de kan bruge. Der er faktisk – lige som hos Billeskov Jansen – presset rigtig megen information sammen på få sider (knap 140). Desuden er bogen smukt udstyret og behagelig at læse. Skulle den blive så stor en succes, at den skal genoptrykkes, og det fortjener den, bør man dog lige tage en tårn mere med korrektur og faktatjek forinden. Det fortjener den smukke lille bog også.